

İctimai elmlər

UOT 94

Z.M.Qəniyeva

AMEA Məhəmməd Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutu
zehra.qeniyeva@mail.ru

XVIII ƏSR AZƏRBAYCAN QADINLARININ CƏMİYYƏTDƏKİ YERİ

<https://doi.org/10.30546/170899876.72.01.2025.0040>

Açar sözlər: *qadın, xanlıq, nikah diplomatiyası, maarif, siyasi fəaliyyət*

XVIII əsrdə yadelli işğalçılara qarşı mübarizədə Azərbaycan qadınlarının göstərdikləri misilsiz qəhrəmanlıq xalqın döyüş tarixinin parlaq səhifələrindən birini təşkil edir. Məqalədə XVIII əsr qadınlarından Tutu Bیکə, Xədicə Bیکə, Pəricahan xanımın həyatı, siyasi fəaliyyəti, onların idarəetmədə rolundan bəhs olunmuşdur. Qubalı Fətəli xanın arvadı Tutu Bیکəni gözəlliyi və intellekti ilə seçilən, dövlət idarəçiliyini bilən zirək qadın kimi təqdim edirlər. Tuti Bیکə həmçinin Azərbaycanın vahid bir dövlət ətrafında birləşdirilməsi naminə fikirlər irəli sürən, bu uğurdakı mübarizəni inadla sona qədər davam etdirməkdə Fətəli xanı ruhlandıran bir qadın olmuşdur. Qubalı Fətəli xanın bacısı Xədicə Bیکənin başçılığı ilə üsyanın dəf olunması onun idarəetmədə yüksək dühasından, mərd və qoçaqlığından xəbər verir. XVIII əsrin son rübündə siyasi həyatda fəal rol oynamış hökmdar qadınlardan biri Pəricahan xanım haqqında da məlumat verilmişdir.

З.М.Ганиева

СОЦИАЛЬНО-ПРАВОВОЕ ПОЛОЖЕНИЕ АЗЕРБАЙДЖАНСКИХ ЖЕНЩИН В XVIII ВЕКЕ

Ключевые слова: *женщина, ханство, брачная дипломатия, просвещение, политическая деятельность*

Беспримерный героизм азербайджанских женщин в борьбе с иноземными захватчиками в XVIII веке является одной из ярких страниц военной истории страны. В статье обсуждаются жизнь, политическая деятельность и их роль в управлении женщин XVIII века Туту Бика, Хадиджа Бика и Париджахан. Туту Бике, жена Губали Фатали-хана, представлена как проникательная женщина, известная своей красотой и умом, умеющая управлять государством. Тути Бика была также женщиной, выдвинувшей идеи объединения Азербайджана вокруг единого государства и вдохновившей

Фатали-хана упорно продолжать борьбу за этот успех до конца. Подавление восстания под руководством Хадиджи Бики, сестры Губали Фатали-хана, показывает ее высокий гений в управлении, мужество и отвагу. Также была предоставлена информация о Париджахан-ханум, одной из правящих женщин, игравшей активную роль в политической жизни последней четверти XVIII века.

Z.M.Ganiyeva

SOCIAL AND LEGAL STATUS OF AZERBAIJAN WOMEN IN THE 18th CENTURY

Keywords: *woman, khanate, marriage diplomacy, enlightenment, political activity*

The unparalleled heroism shown by Azerbaijani women in the struggle against foreign invaders in the 18th century is one of the brightest pages in the people's war history. The article discusses the lives, political activities, and roles of 18th century women Tutu Bike, Khadija Bike, and Parijahan Khanum in governance. Tutu Bike, the wife of Fatali Khan of Guba, is presented as a smart woman distinguished by her beauty and intellect, who knew how to govern. Tutu Bike was also a woman who put forward ideas for the unification of Azerbaijan around a single state and inspired Fatali Khan to continue the struggle for this success until the end. The suppression of the rebellion led by Fatali Khan of Guba's sister Khadija Bike testifies to her high genius in governance, courage, and bravery. Information is also provided about Parijahan Khanum, one of the ruling women who played an active role in political life in the last quarter of the 18th century.

Giriş

Tarixin qəhrəmanlıq səhifələrinə nəzər saldıqda görürük ki, Azərbaycan qadınının şöhrəti və şərəfli yeri vardır. “Kitabi-Dədə Qorqud” dastanının qəhrəmanı igid Buğaca süd verən ana, Koroğlunun sədiq Nigarı, Qaçaq Nəbinin silahdaşı qoçaq Həcər – Azərbaycan xalqının iftixarıdır. Məğrur, əyilməz bir qızın şərəfinə Bakıda möhtəşəm qala ucaldılmışdır. Azərbaycan xalqı Vətən torpağının ən füsunkar guşələrinə Qızbənovşə yaylağı, Qırx qız bulağı, Gəlin qayası və s. adlar verib.

Tariximizin həssas məqamlarında Azərbaycan xanımlarının göstərdiyi sarsılmaz iradə, əvəzsiz fədakarlıq, sonsuz vətənpərvərlik əsrlər ərzində ənənəyə çevrilmiş və milli dəyərimiz səviyyəsinə yüksəlmişdir. Müasir dövlət quruculuğumuzda, cəmiyyətimizin siyasi-iqtisadi, mədəni-sosial inkişafının müxtəlif sahələrində yorulmadan çalışan Azərbaycan qadını bu milli dəyərimizə sədiqliyini bu gün də nümayiş etdirməkdədir.

Erkən tarixi dövrlərdə, xüsusilə də, ibtidai insanların sürü halında yaşadığı mərhələlərdə Azərbaycan sakinlərinin mədəni aləmi haqqında məlumat demək olar ki, çox azdır. Bunları öyrənmək üçün əldə olan hər bir

tarixi tapıntını dəyərləndiririk. Qadın keyfiyyətləri əsasən bizə gəlib çatmış qəbir daşlarının üstündəki yazılarda həkk olunub: “Mömin, pak, təvazökar”. Qədim zamanlardan qadının həyat tərzini haqqında bütöv mənzərə barədə yazılı abidələr də bu silsilədən olan tapıntıdır. Bundan başqa məzar daşlarındakı rəsmlər, ev əşyaları, ev əşyalarının üstündə, evin divar və tavanındakı yazılar vasitəsilə az da olsa, bu haqda təsəvvür yaratmaq mümkündür [2, s.65].

Azərbaycan qadını maarifləndirir, zərifdir, güclüdür, zadəgandır, yaradıcıdır, şəfqətlidir, əzəmətlidir, qürurludur, müdrikdir!

Heydər Əliyev daim qadınlarımıza dəyər vermiş və yüksək qiymətləndirmişdir. İstər sənətdə, istər dövlət işlərində işləyən, istərsə də evdar qadınların mənafeyini həmişə müdafiə etmişdir.

Ailə, qadın və evlilik mövzuları tarixin hər dövründə maraqla qarşılanmış və araşdırılmışdır. Çünki ailə institutu bəşəriyyətin ilk dövrlərindən bu günə qədər olan müddətdə müxtəlif dəyişikliklərə məruz qalaraq varlığını davam etdirmişdir. Ailənin qurulmasının əvəzsiz şərti olan evlilik də tarixin hər dövründə insanların paylaşmasını ön planda tutan və cəmiyyətlərin davamını təmin edən sosial sistemdir.

XVIII əsrin birinci yarısında yadellilərin basqınları, Azərbaycan ərazisində gedən feodal ara müharibələri nəticəsində ölkənin təsərrüfat-ticarət və mədəni həyatı pozulmuşdu. Bu, şübhəsiz ki, maarifin inkişafına da mənfi təsir göstərirdi. Maarif müəssisələrinə bağışlanmış vəqf torpaqları acgöz məmurlar və yerli feodallar tərəfindən zəbt olunurdu. XVIII əsrdə Azərbaycanda elm sahəsində elə bir ciddi irəliləyiş baş verməmişdir. Coğrafiyaşünas alimlər Hacı Zeynalabdin Şirvani və onun kiçik qardaşı Hacı Məhəmmədəli Şirvani, habelə tarixçi Əbdürrəzzaq bəy o dövrün tanınmış şəxsiyyətlərindən idi [1, s.420].

Yadelli işğalçılara qarşı Azərbaycan xalqının öz azadlığı uğrunda uzun illər boyu inadlı və qəhrəmancasına mübarizəsi nəticəsində Azərbaycan xalqı XVIII əsrin ortalarına yaxın istiqlaliyyət qazanmışdı. 1747-ci ildə Nadir şahın vəfatından sonra, Azərbaycan şah hakimiyyətindən xilas olmuş və bir çox yerli xanlıqlara bölünmüşdü. Lakin Azərbaycan xanları xalq kütlələrinin iradəsinə zidd olaraq hakimiyyət üstündə bir-biri ilə qanlı feodal müharibələri aparırdılar. Bu müharibələr ölkənin məhsuldar qüvvələrinin inkişafına olduqca mənfi təsir edir və zəhmətkeş camaatın vəziyyətini son dərəcə ağırlaşdırırdı. Azərbaycanda xanlıqlar və qəbilələr arasındakı müharibələrin qanlı faciələrinə son qoymaq üçün ölkənin feodal dağınıqlığını aradan qaldırmaq və onu siyasi cəhətdən birləşdirmək lazım idi. Azərbaycanı vahid bir dövlət daxilində birləşdirmək təşəbbüsünü Quba xanı Fətəli xan öhdəsinə götürdü. Fətəli xan (1735-1739-cu illər) XVIII əsrdə Azərbaycanda ağıllı, qoçaq, alim bir adam və mahir siyasi xadim idi. Fətəli

xan Azərbaycanı birləşdirmək uğrunda 30 il yorulmadan mübarizə aparmışdır. Bu mübarizədə Fətəli xanın mərd və qoçaq arvadı Tuti Bikə ona böyük kömək etmişdir. Bir çox tarixi mənbələrdən aydın görünür ki, Tuti Bikə Azərbaycanın vahid bir dövlət ətrafında birləşdirilməsini özünün ən yüksək ideali hesab etmiş, həyatının mənasını bu arzusun yerinə yetirilməsində görmüş və bu uğurdakı mübarizəni inadla sona qədər davam etdirməkdə Fətəli xanı ruhlandırırmışdır [4, s.21].

Əsas hissə

Tarixin müxtəlif dövrlərində dövlətlərin siyasi münasibətlərində mühüm xidmətləri olmuş hökmdar qadınların adlarına rast gəlinir. Bəhs edilən dövrdə belə bir fikir irəli sürülmüşdür ki, XVIII əsr Rusiyada qadın hökmranlığı kimi tarixə məlumdur. Azərbaycanda isə bu dövrdə qadınların dövlət idarəçiliyi ilə əlaqədar maraqlı faktlar mövcuddur.

Qadın hərəkətinin tarixinə nəzər saldıqda, mücərrəd “qadın” kateqoriyasından konkret “qadın” anlayışına yönələn bir mübarizənin var olduğunu görürük. Qadın mübarizəsinin tarixi çox qədimlərə gedib çıxsada, görünən odur ki, daimi və ciddi səylər XVIII əsrdən başlamışdır. Hər mədəniyyətdə qadının vəziyyətinin ən mühüm göstəricisi; qadınların iqtisadi həyatda iştirakı, onların əmlak üzərində nəzarəti və hansı məhsullar istehsal etməsindən gədir.

Qadınlar da müəyyən istedadları ilə saraydakı rəqibləri arasında seçilmək, şahları heyran etmək üçün özlərini daim hər sahədə inkişaf etdirirdilər. Saray xacələri arasından seçilən müəllimlərdən təhsil almış qadınlar, xüsusilə fəh, yazı yazmağı, müxtəlif oyun və bacarıqları öyrənmişdilər [6, s.227].

XVIII əsr ziyalı, müdrik qadınlarından biri də Qubalı Fətəli xanın bacısı Xədicə Bikə idi. O, 1740-ci illərin ortalarında Quba şəhərində anadan olmuşdur. Digər xan qızları kimi onun uşaqlığı və gəncliyi haqqında da heç bir məlumat qalmamışdır. Bütün mənbələr onun çox ağıllı, gözəl, iradəli qadın olduğunu göstərir. Ona görə də, Qafqazın bir çox xanları onunla evlənmək təşəbbüsündə olmuşdular. 1765-ci ildə Şimali Qafqazın güclü xanlıqlarından olan Qaraqaytağın usmisi Əmir Həməzə bacısı Tutu Bikəni Qubalı Fətəli xana o şərtlə ərə verir ki, o da əvəzində Xədicə Bikə ilə evlənməsinə razılıq versin. Ancaq Fətəli xan sözündən dönür və bacısını Məlik Məhəmməd xana verib Bakını özündən asılı vəziyyətə salmışdır. Cəsur, siyasətçi, müdrik qadın olan Xədicə Bikə az bir vaxtda Bakı xanlığının əsas idarəedici simasına çevrilir. Bakı xanı o qədər ürəyiyumşaq, təmiz, dindar, sakit biri idi ki, bununla razılaşırdı. Hətta Xan həyat yoldaşına o qədər çox arxayın idi ki, Məkkəyə, ondan sonra isə Kərbəla ziyarətinə gedərkən xanlığın idarəsini məhz Xədicə Bikəyə tapşırır. Tarixi faktlara əsasən, xan 1779-cu ildə qayını Fətəli xanla Qarabağ xanı arasındakı

ziddiyyəti aradan qaldırmaq məqsədi ilə Şuşaya gedir. Qarabağlı İbrahimxəlil xan onu həbs etdirir. Onun Şuşa zindanında olduğu iki il ərzində də xanlığı yenə Xədicə Bikə idarə edir. Bu haqda həmin dövrdə Bakıda olmuş rus səyyahları Burnaşov və Qmelin də məlumat verir [8].

1780-ci ildə Rusiya hökumətinin İrana səfir təyin etdiyi Tumanovski yolüstü Bakıda olmuş və öz səfər gündəliyində belə qeyd aparmışdır: “Hazırda Bakıda hakimiyyət xanın arvadına məxsusdur və dövləti xanın adından idarə edir. Xədicə Bikənin təkidi ilə Bakının qala divarları xeyli qüvvətləndirilir və onun divarları üzərinə 40 top qoyulur”. Samuel Qotlib Qmelin isə belə yazır: *“Xanın indi yaşadığı ürəkaçan bağı olan ev dənizin lap yaxınlığında, başqa binalardan aralı yerləşirdi. Mən orada olarkən xan iki arvadı ilə o evdə yaşayırdı”*. Burnaşovun verdiyi məlumata əsasən isə Məlik Məhəmməd 1774-cü ildə Fətəli xan tərəfindən Şamaxı yaxınlığında döyüşərkən Usmi Əmir Həmzə Bakıya hücum edir. Lakin çox güman ki, Xədicə Bikənin başçılığı ilə bakililər hücumu dəf edirlər. Xədicə Bikənin xahişinə əsasən, Fətəli xan Bakını pul vergisindən azad edir və Saray kəndində hərbi hissə yerləşdirir. Xədicə Bikənin oğlu Mirzə Məhəmməd 1791-ci ildə əmisinə məğlub olaraq anası ilə birgə Qubaya sürgün edilir. Xədicə Bikənin məsləhəti ilə 1789-cu ildə Mirzə Məhəmməd dayısı qızı, Şeyx Əli xanın bacısı ilə evlənmişdir. O, Şeyx Əli xanın köməyi ilə hakimiyyətini bərpa edir. Lakin 1795-ci ildə o qəti olaraq məğlub olub Qubaya gedir və burada da vəfat edir. Xədicə Bikə də Qubada qalır və siyasətdən tamam uzaqlaşdığı üçün ölüm tarixi dəqiq bilinmir [3, s.7-79]. Xanbikə xanım Azərbaycan xanlıqlar dövründə qısa bir müddət Dərbənd şəhərini idarə etmiş qadın siyasətçilərdən biri olmuşdur. Onun 1770-ci ildə doğulduğu güman edilir.

Türklərdə ailənin, ailə içərisində də qadının böyük yeri və əhəmiyyəti vardır. Türk xalqlarında ailə müasir hüquq anlayışına uyğun olaraq mülki hüquq prinsipləri əsasında qurulmuşdur. Qadınlar və kişilər bərabər hüquqlara malikdirlər. Kişi və qadın bərabərliyinin təmin edilməsi sosial uzlaşmanın ən mühüm şərtlərindən biridir.

Atatürk ailənin cəmiyyətdəki yerini və əhəmiyyətini bu sözlərlə izah edir: “Mədəniyyətin əsası, tərəqqinin və gücün əsası ailə həyatındadır. Bu həyatda fitnə-fəsad mütləq sosial, iqtisadi və siyasi deqradasiyaya səbəb olur.

Osmanlılarda toy və qadınlarla bağlı bəzi ənənələrin uzun əsrlər keçməsinə baxmayaraq, xüsusilə kiçik bölgələrdə və kənd yerlərində müasir dövrdə də davam etdiyinə şahidi oluruq. Məsələn, Manuel Serrano Y.Sanzın 1552-1556-cı illərə aid əsərindəki məsələlərin bu gün də var olduğunu aydın görürük. O dövrün nikah mərasimləri hələ də mövcuddur. Müəllifin ozamankı bəhsinə görə, gəlin öz cehizi ilə kişinin evinə gəlir.

“Ancaq bu çox ehtimal olunan hadisədən əvvəl gəlinin anası ev-ev gəzərək hamını toya dəvət edir. Qarşılama nağara və zurna ilə olur. Ziyafətdən sonra qadınlar gəlinə xına çəkər, gec saatlara qədər çalıb, oynayıb əylənərdilər. Atlı, alətli, çalğılı və qadınli, kişili qruplar gəlini bəy evinə gətirirlər. Qaranlıq düşən kimi isə geri qayıdılar”. Bu o deməkdir ki, bu qədər müddət keçməsinə baxmayaraq, ənənələri qoruyub saxlamaq mümkün olmuşdur [7, s.90-92].

Azərbaycanda XVIII əsrin son rübündə siyasi həyatda fəal rol oynamış hökmdar qadınlardan biri də Pəricahan xanım idi. O, Quba və Dərbəndin hakiməsi idi. Quba xanı Fətəli xanın siyasətdə fəal iştirak edən övladlarından biri də qızı Pəricahan xanım olmuşdur. Mənbələrdə onun adı həmçinin Pərixan xanım və ya Cahan Pəri kimi də xatırlanır. Onun haqqında ilk məlumat Abbasqulu ağa Bakıxanovun “Gülüstani-İrəm” əsərində rast gəlinir. Təqribi hesablamalara görə, Pərixan xanım 1770-ci ildə anadan olmuşdur. Lakin başqa xan qızları kimi onun da nə zaman və harada anadan olması, uşaqlıq dövrü haqqında heç bir məlumat qalmayıb. 1796-cı ilin may ayında Fətəli xanın qızı Pəricahan xanım Dərbənd və Qubanın hakiməsi elan olunmuşdur. Pəricahan xanım atasının ölümündən sonra şamxallığa keçmiş Mehdi bəyə ərə gedir. O, Fətəli xan sülaləsinin əsrlər boyu toplamış olduğu malları və qiymətli əşyaları özü ilə apararaq digər vərəsələri bundan məhrum edir. Pəricahan xanım kiçik bacısı Çimnaz xanımı da Şeyx Əli xandan icazəsiz Rüstəm Qadının oğlu Abdulla bəyə ərə verir. Həsən xan da qardaşının qorxusundan Qaytağa qaçır. Onların anası Hürzat xanım isə övladlarının narazılığına əhəmiyyət verməyib qohumu, məşhur İlisu əmirilərindən olan Usmi Rüstəm xana ərə gedir. Şeyx Əli xan dağlardan enərək boş qalmış evinə dönür. Pəricahan xanım siyasətdən uzaqlaşib asudə və firavan yaşayır [3, s.81-87].

Qadının ənənəvi rolları haqqındakı mülahizələrə qarşı çıxan tədqiqatçılardan biri məşhur psixoloq, Z.Freydin tələbəsi olmuş Karon Xornidir (1885-1952). Dünya psixozanaliz məktəbinin görkəmli nümayəndələrindən və qadın psixologiyasının tanınmış tədqiqatçılarından olmuş alim hələ 1934-cü ildə yazırdı: *“Qadının müstəqillik əldə etmək, öz maraq və fəaliyyət dairəsini genişləndirmək cəhdləri, hər zaman ənənəvi skeptizmlə qarşılaşmalı olur. Əksəriyyət belə hesab edir ki, bu cəhdlər yalnız iqtisadi zəruriyyət qarşısında edilməlidir, çünki əks təqdirdə həmin səylər qadının daxili mahiyyətini və onun təbii xarakterini təhrif edir. Beləliklə, bütün bu cəhdlər həyatı əhəmiyyət kəsb etməyən səylər kimi qiymətləndirilir, qeyd edilir ki, qadının bütün istəyi kişilər və analıq statusu ətrafında cəmləşməlidir - yəni məşhur Marlen Ditrixin bir mahnısında olduğu kimi: “Mən məhəbbətdən başqa heç nə tanımıram...”*

Dünyanın bütün ölkələrində, o cümlədən Azərbaycanda qadına hər zaman birmənalı olaraq böyük hörmət hissi bəslənilmişdir.

Xanlıqlar dövründə Səfəvilərdən fərqli olaraq, qadınların nikah zamanı belə fikri nəzərə alınmırdı. Bu da artıq dövr dəyişdikcə vəziyyətin irəliyə doğru deyil, geriye getdiyini göstərir. Bu dövrdə qadınların rolu xanlıqlararası siyasi vəziyyətin tənzimlənməsində daha aktual idi. Bu da özünü nikah diplomatiyasında göstərirdi. Bunlardan biri də Quba xanı Fətəlinin həyat yoldaşı Tuti Bیکə ilə olan izdivacıdır. Bu izdivac Tuti Bیکənin siyasi fəaliyyətinə yol açmışdır. Dövrün qadınlarla bağlı mühüm hadisələrindən biri də Qarabağ xanı İbrahimxəlil xanın müharibənin baş verməməsi üçün qızı Ağabəyim ağanı İran şahı Fətəli şah Qacarla evləndirməsi olmuşdur. Araşdırma əsasında aydın olur ki, Ağabəyim ağanın nikahı yalnız siyasi xarakter daşımışdır.

Bütün Şərqdə ta qədimdən, hətta demokrat yazıçıların dövründən başlayaraq qadın təhsili, qadın azadlığı məsələsi böyük əhəmiyyət daşımışdır. Hətta belə bir aksioma o dövrdə mövcud olmuşdur ki, “Yalnız azad, yüksək təhsil görmüş ana azad vətəndaş yetirə bilər”. Ona görə də maarifpərvər insanlar, maarifçilər istər Azərbaycanda, istərsə də Yaxın Şərq ölkələrində daima vurğulamışlar ki, cəmiyyətin inkişafını istəyənlər bu millətin anasını azad etmək və ona yüksək təhsil vermək məsələsini üstün tutmalıdır.

Azərbaycan qadınları tarix boyu müdrik, vətənə, torpağa sədaqətli, cəsur və qorxmaz olmaqla bərabər, bir çox çətin vəziyyətlərdə düzgün yol seçməyi bacarmış, uzaqgörən siyasət yeridərək, kişiləri də bu yola istiqamətləndirmişlər.

XVIII əsrdə Azərbaycanın görkəmli maarifpərvər qadınlarından olan Xəlisə qarını ilk kitabxanaçı qadın hesab etmək olar. Xəlisə qarı dövrün savadlı ziyalılarından olmuş Hacı Bayramın ailəsində dünyaya gəlmiş, uşaq yaşlarından xüsusi istedadı ilə seçilmişdir. Kitaba sonsuz maraq bəslədiyindən yaxınları ona müxtəlif kitablar hədiyyə etmiş və ya qiymətli əsərlərin üzlərini köçürmüşlər. Xəlisə 17 yaşında İstanbulda təhsil almış Məhəmməd adlı şəxslə ailə qurmuşdur. Ərinin savadlı və alicənab olması onun kitabxanasının daha da zənginləşməsinə şərait yaratmışdı. Xəlisə qarı el ədəbiyyatına, xalq yaradıcılığına böyük həvəs göstərmiş, çoxlu miqdarda xalq ədəbiyyatı nümunələri toplamış və yazıya almışdı. Hal-hazırda AMEA Əlyazmalar İnstitutunda saxlanılan iki mindən çox adda əlyazma və qədim çap kitabı, arxeoqrafik sənədlər – orta əsr yazılı abidələri Xəlisə qarının bizə qoyub getdiyi zəngin irsidir. Xəlisə qarı evindəki kitabxanayı sonralar ibtidai məktəbə çevirmişdir. O, dərin biliyi və nəcib əxlaqi keyfiyyətləri ilə Şəkiddə böyük nüfuz qazanmışdır [9].

Xanlıqlar dövründə ən çox istifadə edilən vasitələrdən biri də Evlilik Diplomatiyası idi. Bu diplomatiyadan istifadə edənlər arasında Qarabağ

xanlığının da olması o dövr üçün təbii idi. Onlar öz məqsədləri üçün daha güclü feodallarla qohumluq əlaqələri yaratmaqda maraqlı idilər [5, s.169]. Bu münasibətlə Xanlıq öz mövqelərini möhkəmləndirdi. Bu evliliklər müttəfiqlik əldə oluna bilməyən dövlətlərə qarşı birlik yaradaraq güc əldə etmələrini təmin etdi. Qarabağ xanlığında siyasi nikahların sayının özünü göstərdiyi dövr Pənahəli xanın ölümündən sonra taxta çıxan İbrahim Xəlil xanın (1759-1806) hakimiyyəti dövrünə təsadüf edir. Azərbaycan sərhədlərindən Kaplankuyuya qədər Qaradağ, Şəki, Şirvan, Gəncə, Təbriz, Naxçıvan, Ərdəbil, Xoy, Marağa, İrəvan və İraqın hakimi olmuşdur [5, s.57].

XVIII əsrdə Şərqdə ziyalı və dahi qadın şəxsiyyət kimi tanınan Qarabağ xanının qızı Ağa Bəyim ağa Tuti həmin dövrdə və Qacar şahı Fətəli şahın hakimiyyəti zamanında nümunəvi simalardan biri idi. Ağabəyim ağa Şah idarəetmə formasının aparıcı qüvvəsi hesab olunurdu.

Azərbaycan qadını öz idarəsi və mərdliyi, saflığı və sədaqəti ilə cəmiyyətimizin həyatında, xalqımızın milli-mənəvi dəyərlər sisteminin formalaşdırılmasında müstəsna rol oynamışdır.

Nəticə

XVIII əsrin ikinci yarısında meydana çıxan xanlıqlar dövründə saray xanımları Səfəvilər dövründəki saray xatunları qədər Türk-İslam mədəniyyətinin əsasları üzərində olduğu kimi yetişdirilmişlər. Bu dövrdəki saray xanımları yüksək rəhbər vəzifələrdə olan insanların qız övladları olduqları üçün lazımi təhsil almışdılar. Diplomatik yollarla evlənən qadınlar evləndikdən sonra tapşırıqları işlərdə öz istedadlarını nümayiş etdirərək uğur qazanmışdılar. Saray xanımları xanlığın içində baş verən bütün ictimai-siyasi fəaliyyətlərdə rol oynayırdılar. Azərbaycan xanlıqlarında belə fəal vəzifələr icra edən qadınların rolu şübhəsiz ki, Quba xanlığında da yüksək səviyyədə olmuşdur. Bu dövrə aid yazılı sənədlərin əksikliyinə görə saray xanımlarının təhsil və sosial fəaliyyətlərdə hansı səviyyədə olduqları barədə məlumat əldə etmək mümkün deyil. Əldə edilən məlumatlar daha çox müəyyən xanlıqların saray xanımlarının hərbi xidmətdə iştirakı ilə bağlıdır.

Bu gün Azərbaycanda gender bərabərliyinin təmin edilməsi və qadınların səlahiyyətlərinin genişləndirilməsi ölkə siyasətinin prioritetlərindən birini təşkil edir. Qadınlar üçün uyğun şəraitin yaradılması, ictimai-siyasi, sosial-iqtisadi həyatın müxtəlif sahələrində gender bərabərliyinin inkişaf etdirilməsi üçün mühüm addımlar atılır. Təbii ki, istənilən ölkədə, o cümlədən Azərbaycanda bu istiqamətdə həyata keçirilən tədbirlər qadınların daha azad və xoşbəxt olması, onların cəmiyyətin bütün sahələrində böyük uğurlar qazanması, bunun nəticəsində bəşəriyyətin yüksəlməsi üçündür. Necə ki, vaxtilə Azərbaycan ədəbiyyatının romantizm

cəərəyanının əsas nümayəndəsi Hüseyn Cavid demişdir: “Qadın gülərsə, şu ıssız mühitimiz güləcək, Sürüklənən bəşəriyyət qadınla yüksələcək”.

ƏDƏBİYYAT

1. Azərbaycan tarixi: 7 cildə, III c. (XIII-XVIII əsrlər), Bakı: Elm. 2007, 592 s.
2. Ağayeva K. Azərbaycanca gender məsələləri. Bakı, 2014, 416 s.
3. Hüseynli A. Azərbaycanın qadın hökmdarları. Bakı: Nərgiz, 2012, 100 s.
4. İbrahimov Z. Azərbaycan qadınlarının qəhrəman keçmişindən. Bakı, 1943, 48 s.
5. Qarabağnamələr: 2 hissədə, I kitab. Bakı: Şərq-Qərb, 2006, 216 s.
6. Kampfer E. Sefernâme-yi Kampfer. (K. Cihandari, Çev.) Təhran: İntişarati Hərezmî, 1363, 227 s.
7. Serrana, Manuel y. Sanz. Türkiyə'nin Dört Yılı, (Çeviren: Aysel Kurutluoğlu), İstanbul: Tercüman 1001 Temel Eser, s.90-92
8. Гмелин С.Г. Путешествие по России для исследования трех царств: в 3-х частях, III ч., вторая половина 1785 г. (3), СПб.: Ижд. Имп. Акад. Наук, 336 с.
9. <https://science.gov.az/az/news/open/28296>

Redaksiyaya daxil olub 03.03.25